

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

Opracowanie przygotowane w ramach projektu:

OBYWATELU MASZ PRAWO!

Tytuł opracowania:

*Wykładnia art. 53 Konstytucji w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego
(ekspertyza specjalistyczna)*

Autor opracowania:

Dr hab. Jadwiga Potrzebacz, prof. KUL

Strona 1 z 24

Spis treści

Wstęp	3
Analiza wypowiedzi Trybunału Konstytucyjnego dotyczących treści art. 53 Konstytucji	4
Zakończenie	22
Bibliografia.....	23

Wstęp

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej¹ w art. 53 zawiera obszerną regulację dotyczącą gwarancji wolności sumienia i religii. Mianowicie zgodnie z brzmieniem art. 53 Konstytucji: *1. Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii. 2. Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują. 3. Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio. 4. Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób. 5. Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób. 6. Nikt nie może być zmuszany do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych. 7. Nikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania.*

Polski Trybunał Konstytucyjny w dotychczasowym orzecznictwie kilkakrotnie wypowiedział się na temat treści normatywnych wyrażonych w art. 53 Konstytucji, w kontekście zawisłych przed nim spraw. Celem niniejszego opracowania jest dokonanie analizy wypowiedzi Trybunału Konstytucyjnego, zawartych w uzasadnieniach wyroków, w których Trybunał dokonuje wykładni art. 53 Konstytucji. Analiza pozwoli ustalić, jakie Trybunał Konstytucyjny stosuje dyrektywy wykładni wskazanego przepisu konstytucyjnego i jakie treści normatywne Trybunał Konstytucyjny wywodzi z art. 53 Konstytucji.

---

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 ze zm.; dalej: Konstytucja).

Analiza wypowiedzi Trybunału Konstytucyjnego dotyczących treści art. 53 Konstytucji

Zdaniem Trybunału, *sposób ujęcia materii wolności sumienia i wyznania w Konstytucji z 1997 r. wynika z respektowania europejskich standardów demokratycznych, ale także z polskich tradycji i uwarunkowań społecznych, z ewolucji przemian ustrojowych do czasu uchwalenia Konstytucji*².

Określając miejsce wolności sumienia w polskim porządku konstytucyjnym, Trybunał Konstytucyjny zauważył, że wolność sumienia i wyznania ma w Rzeczypospolitej Polskiej silną podstawę zarówno w aktach prawa międzynarodowego, jak i w przepisach samej Konstytucji. Następnie Trybunał dokonał systematycznej analizy przepisów Konstytucji dotyczących wolności sumienia i wyznania. O sumieniu mowa jest już w preambule Konstytucji, w następującym fragmencie: *my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, [...] w poczuciu odpowiedzialności przed Bogiem lub przed własnym sumieniem, ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej [...]*. W art. 25 ust. 2 Konstytucji, umiejscowionym w rozdziale pierwszym Konstytucji, znajduje się regulacja, zgodnie z którą: *Władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym*. Znaczenie prawne sumienia podkreślają również – jak zauważył Trybunał Konstytucyjny – art. 85 ust. 3 Konstytucji (wprowadzający prawo do odmowy odbywania służby wojskowej ze względu na przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne), art. 48 ust. 1 Konstytucji (dotyczący prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z ich własnymi przekonaniem), a także art. 233 ust. 1 Konstytucji (zakazujący ograniczania tej wolności w czasie stanu wojennego i wyjątkowego). Bez wątplenia jednak zasadnicze znaczenie dla określenia kształtu wolności sumienia i religii ma art. 53 Konstytucji³.

W przekonaniu Trybunału Konstytucyjnego wolność sumienia – tradycyjnie wymieniana łącznie ze swobodą wyznania, a w art. 53 ust. 1 Konstytucji wraz z wolnością religii – zajmuje szczególne miejsce wśród praw i wolności człowieka⁴. To szczególne miejsce wolności sumienia i religii ma uzasadnienie w przede wszystkim w chronologicznym pierwszeństwie, a także

² Wyrok TK z dnia 2.12.2009 r., sygn. akt U 10/07, OTK ZU 11A/2009, poz. 163.

³ Por. wyrok TK z dnia 7.10.2015 r., sygn. akt K 12/14, OTK ZU 9A/2015, poz. 143.

⁴ Tamże.

w merytorycznej wadze tej wolności. Niewątpliwie *z punktu widzenia praw człowieka wolność sumienia i wyznania jest chronologicznie pierwszą, wręcz rudymenarną wolnością, kluczową dla całego systemu praw i wolności*⁵. Jest wolnością tkwiącą w samej naturze człowieka, stąd określa się ją jako przyrodzoną, a przez to – niezbywalną. Wolność sumienia, sama będąc podstawowym prawem człowieka, jest jednocześnie źródłem wielu innych praw i wolności, jest swoistym *prawem praw*. Wynika to z przyjętej w Konstytucji personalistycznej koncepcji praw i wolności, o której świadczy wiele przepisów konstytucyjnych⁶.

Powołując się na poglądy doktryny, Trybunał Konstytucyjny zwrócił uwagę na powiązanie wolności sumienia i religii bezpośrednio z unormowaną w art. 30 Konstytucji godnością człowieka, która – zgodnie z brzmieniem tego przepisu – stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Godność człowieka znajduje swój wyraz przede wszystkim we wrodzonym (immanentnym) poszukiwaniu i przeżywaniu przez człowieka pewnych wartości transcendentnych. Nawiązuje do tego w sposób wyraźny preambuła Konstytucji: *my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary, a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł [...]*. Godność człowieka stanowi zatem podstawę uznania wolności zawartych w art. 53 Konstytucji⁷. Przypominając swe wcześniejsze poglądy, Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że wolność religii jest *nie tylko wolnością jednostki o charakterze osobistym, lecz także zasadą ustrojową, co odpowiednio zwiększa wagę tej wolności*⁸.

Jak argumentuje Trybunał Konstytucyjny, ustrojodawca polski w sposób zdecydowany odszedł od koncepcji wyrażającej się w przyznawaniu ochrony, gwarantowaniu czy tolerowaniu swobody sumienia i wyznania, ponieważ takie ujęcie zakładałoby istnienie jakiegoś autorytetu uprawnionego do określania granic ochrony czy tolerancji. Tymczasem wolność sumienia i wyznania uznawana jest za wartość ponadpozytywną, aksjologicznie związaną z samą naturą człowieka, będącą istotnym

⁵ J. Szymanek, *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji RP*, „Przegląd Sejmowy” 2006, nr 2, s. 39.

⁶ Tamże, s. 41-42.

⁷ Zob. P. Sarnecki, komentarz do art. 53 Konstytucji, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. L. Garlicki, Warszawa 2003, pkt 4, s. 2.

⁸ Wyrok TK z dnia 10.12.2014 r., sygn. akt K 52/13, OTK ZU nr 11/A/2014, poz. 118.

elementem jego godności⁹. Dlatego też system prawny, który nie gwarantowałby tej wolności, *byłby ab initio niepełnym, nieskutecznym i nieefektywnym, a w konsekwencji także niedemokratycznym, bo odbiegającym od wzorca państwa respektującego konieczne minimum minimorum w zakresie ochrony praw człowieka*¹⁰. Konieczność jej poszanowania jest ściśle powiązana z poszanowaniem i ochroną godności człowieka, co jest obowiązkiem władz publicznych. Trybunał Konstytucyjny uznał, że ponieważ godność człowieka jest źródłem jego praw i wolności, to fakt ten determinuje sposób ich rozumienia i urzeczywistniania przez państwo. Zakaz naruszania godności ma charakter bezwzględny i jest adresowany do wszystkich. Natomiast obowiązek poszanowania i ochrony godności nałożony został na władze publiczne państwa. Godność człowieka podlega bezwzględnej ochronie, jest to jedyne prawo, wobec którego nie byłoby możliwe zastosowanie zasady proporcjonalności¹¹. Wśród funkcji, które pełni w porządku konstytucyjnym godność człowieka, o której mowa w art. 30 Konstytucji, Trybunał Konstytucyjny wskazał funkcję łącznika pomiędzy Konstytucją jako aktem prawa pozytywnego a porządkiem prawnonaturalnym. Ponadto godność człowieka stanowi determinantę interpretacji i stosowania Konstytucji. Jest także wyznacznikiem systemu i zakresu poszczególnych praw i wolności człowieka i obywatela, jak również jest prawem podmiotowym o odrębnej treści prawnej¹².

Trybunał w swym orzecznictwie przyjmuje również, że godność człowieka jest *aksjologiczną podstawą i przesłanką całego porządku konstytucyjnego*, stanowi wartość o centralnym znaczeniu dla zbudowania aksjologii obecnych rozwiązań konstytucyjnych¹³. Jednocześnie Trybunał dostrzega związek godności człowieka z konkretnymi prawami lub wolnościami i zwykle przyjmuje, że ich naruszenie wywiera swój refleks w stosunku do godności człowieka¹⁴. Jak podkreślił Trybunał Konstytucyjny, *art. 30 Konstytucji niemal nigdy nie jest powoływany samodzielnie jako wzorzec*

⁹ Por. wyrok TK z dnia 7.10.2015 r., sygn. akt K 12/14, OTK ZU 9A/2015, poz. 143.

¹⁰ J. Szymanek, *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji RP*, s. 39.

¹¹ Wyrok TK z dnia 5.3.2003 r., sygn. akt K 7/01, OTK ZU Nr 3/A/2003, poz. 19; zob. J. Potrzezecz, *Godność człowieka w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2005, nr 1, s. 30.

¹² Wyrok TK z dnia 15.10.2002 r., sygn. akt SK 6/02, OTK ZU Nr 5/A/2002, poz. 65; por. J. Potrzezecz, *Idea prawa w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego*, Lublin 2007, s. 127.

¹³ Por. M. Granat, *Godność człowieka z art. 30 Konstytucji RP jako wartość i jako norma prawna*, „Państwo i Prawo” 2014, z. 8, s. 3 i nast., oraz cytowane przez tam wyroki TK z: 9 lipca 2009 r., sygn. SK 48/05, OTK ZU nr 7/A/2009, poz. 108 oraz 30 września 2008 r., sygn. K 44/07, OTK ZU nr 7/A/2008, poz. 126.

¹⁴ M. Granat, *Godność człowieka z art. 30 Konstytucji RP jako wartość i jako norma prawna*, s. 9.

kontroli, lecz zwykle jest wiązany z przepisem statuującym konkretną wolność lub prawo. Chociaż podmioty inicjujące kontrolę konstytucyjną najczęściej tymi samymi argumentami uzasadniają naruszenie konkretnej wolności lub prawa oraz godności, Trybunał w wielu orzeczeniach kumuluje wzorce kontroli, traktując godność jako wzorzec, który towarzyszy zarzutowi naruszenia innego prawa¹⁵.

Dokonując wykładni art. 53 Konstytucji, Trybunał Konstytucyjny posługuje się metodą wykładni systemowej wewnętrznej, jak również zewnętrznej. Stwierdza mianowicie, że: *Treść normatywna przepisów konstytucyjnych, określających wolność sumienia i wyznania, winna być, zdaniem Trybunału, analizowana w świetle standardów demokratycznego państwa prawnego. [...] Interpretacja wspomnianych przepisów konstytucyjnych winna być również osadzona w kontekście wspomnianych polskich tradycji i uwarunkowań społecznych, które zostały utrwalone w konkordacie. Dlatego również Trybunał uznał za stosowne [...] wcześniejsze omówienie niektórych przepisów konkordatu, chociaż nie zostały one wskazane jako wzorce kontroli zaskarżonych przepisów*¹⁶.

Trybunał Konstytucyjny dokonał analizy przepisów konstytucyjnych regulujących kwestię wolności sumienia i wyznania. Stwierdził mianowicie, że: *Materia konstytucyjna dotycząca wolności sumienia i wyznania składa się z dwu części: instytucjonalnej, dotyczącej zwłaszcza relacji między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi, regulowanej przede wszystkim w art. 25 Konstytucji, oraz części odnoszącej się do indywidualnych gwarancji wolności sumienia i wyznania, wynikających zwłaszcza z art. 53 Konstytucji. Wymienione wyżej artykuły Konstytucji regulują szeroko pojętą problematykę wolności sumienia i wyznania, ponieważ Konstytucja przyjęła metodę (technikę) dyspersji «materii wyznaniowej», polegającą na tym, że materia ta regulowana jest w kilku przepisach prawnych, rozmieszczonych w różnych rozdziałach składowych Konstytucji. Konstytucja z 1997 r. nie przyjęła metody kondensacji, polegającej na ujmowaniu materii wyznaniowej w sposób zblokowany, grupujący normy prawne regulujące problematykę wyznaniową w jednym obszernym artykule albo w szeregu artykułach, następujących po sobie, zamieszczonych w tej samej części składowej Konstytucji, często opatrzonych wspólnym tytułem. Współczesne państwa demokratyczne stosują w tej kwestii różne metody, uwarunkowane najczęściej tradycją czy realiami społeczno-politycznymi, istniejącymi w*

¹⁵ Wyrok TK z dnia 7.10.2015 r., sygn. akt K 12/14, OTK ZU 9A/2015, poz. 143.

¹⁶ Wyrok TK z dnia 2.12.2009 r., sygn. akt U 10/07, OTK ZU 11A/2009, poz. 163.

czasie uchwalania konstytucji¹⁷ [...]. Różne techniki czy metody regulacji konstytucyjnej zależą również od przyjmowanego w danym kraju modelu stosunków między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi¹⁸.

Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, przyjęcie metody dyspersji, rozrzucenia przepisów konstytucyjnych, regulujących materię wolności sumienia i wyznania, nie wpływa na hierarchię przepisów konstytucyjnych. *W szczególności, zamieszczenie art. 25 Konstytucji, regulującego zwłaszcza zagadnienia instytucjonalne wolności sumienia i wyznania, nie oznacza, iż usytuowanie tego artykułu w rozdziale I («Rzeczpospolita»), wśród zasad ustrojowych, przesądza o priorytecie art. 25 nad art. 53 Konstytucji w procesie wykładni Konstytucji. Art. 25 i art. 53 mają charakter komplementarny i winny być rozpatrywane jako pewna całość. Przyjęta metoda regulacji powoduje również, że szczególnego znaczenia nabiera wykładnia systemowa; powyższe artykuły Konstytucji winny być interpretowane w szerszym kontekście konstytucyjnym, a zwłaszcza w kontekście: ogólnych przepisów ustrojowych; postanowień wstępu do Konstytucji (odniesienie do Boga, do tradycji polskich, do zasady pomocniczości); art. 2, określającego zasadę demokratycznego państwa prawnego; art. 30 (zasada godności osoby ludzkiej); art. 32, określającego prawo do równego traktowania przez władze publiczne i wprowadzającego zakaz dyskryminacji «z jakiegokolwiek przyczyny»; art. 31 ust. 3 dotyczącego ogólnych (wspólnych) zasad ograniczania praw i wolności, który to przepis znajduje swą konkretyzację w art. 53 ust. 5 (stanowiącym *lex specialis* na tle art. 31 ust. 3)*¹⁹.

W odniesieniu do art. 53 ust. 3 Konstytucji, określającego prawo rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem, który został wskazany przez wnioskodawcę, jako wzorzec kontroli, Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że przepis ten winien być interpretowany z uwzględnieniem zwłaszcza art. 48 ust. 1 Konstytucji. Związek ten jest na tyle istotny, że Konstytucja wprost nakazuje w art. 53 ust. 3 odpowiednie stosowanie art. 48 ust. 1 Konstytucji²⁰.

¹⁷ Zob. J. Szymanek, *Konstytucyjna regulacja stosunków państwo-kościół (ujęcie komparatystyczne)*, „Państwo i Prawo” 2000, z. 4, s. 24-29.

¹⁸ Wyrok TK z dnia 2.12.2009 r., sygn. akt U 10/07, OTK ZU 11A/2009, poz. 163.

¹⁹ Wyrok TK z dnia 2.12.2009 r., sygn. akt U 10/07, OTK ZU 11A/2009, poz. 163.

²⁰ Por. tamże.

Trybunał Konstytucyjny powołując się aprobowująco na poglądy doktryny, wyraził pogląd, że *skoro regulacji instytucjonalnej pozycji kościołów i związków wyznaniowych, zamieszczonej w art. 25 Konstytucji, nadano postać zasady ustrojowej, to interpretacja wszystkich innych postanowień konstytucyjnych musi być prowadzona w sposób «przyjazny» tym zasadom, a więc w sposób zapewniający im maksymalną możliwość realizacji. To istotnie pewna zaleta przyjętej metody dyspersji oraz nadania art. 25 Konstytucji statusu zasady ustrojowej [...]. Trybunał pragnie też podkreślić, że przedmiotem rozbieżności lub sporów, dotyczących regulacji problematyki wyznaniowej we współczesnych konstytucjach (demokratycznych), co jest widoczne również w Polsce, nie są standardy demokratyczne dotyczące indywidualnych gwarancji wolności sumienia i wyznania. Te bowiem są ujmowane wszędzie w sposób w miarę jednolity. Państwa demokratyczne różnią się natomiast istotnie co do wyboru modelu instytucjonalnego, będącego konsekwencją przyjęcia określonego modelu relacji między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi²¹.*

Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, przepisy art. 25 ust. 1 i 2 Konstytucji, należy interpretować w kontekście innych przepisów konstytucyjnych, przede wszystkim w kontekście pozostałych przepisów Konstytucji, zwłaszcza ust. 3 oraz ust. 4 tego artykułu. Art. 25 ust. 1 stanowi, że *Kościoły i inne związki wyznaniowe są równouprawnione*. Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że *podstawą aksjologiczną określonego tutaj równouprawnienia instytucjonalnego jest identyczna, indywidualna godność wyznawców wszystkich religii w demokratycznym społeczeństwie pluralistycznym, stanowiąca podstawową przesłankę jednakowej ochrony konstytucyjnej praw wyznawców różnych religii, wynikających z wolności religijnej. Równouprawnienie instytucjonalne kościołów jest tego konsekwencją. W płaszczyźnie ustrojowej zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyklucza możliwość ustanowienia religii państwowej, nadania państwu charakteru wyznaniowego. Treścią zasady równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych na gruncie Konstytucji jest, jak podkreślił w jednym z wyroków Trybunał Konstytucyjny, przyjęcie zasady, aby «wszystkie kościoły i związki wyznaniowe posiadające wspólną cechę istotną były traktowane równo. Jednocześnie zasada ta zakłada odmienne traktowanie kościołów i związków wyznaniowych, które nie posiadają wspólnej cechy istotnej z punktu widzenia*

---

²¹ Tamże.

danej regulacji»²² [...]. Z takiego ujęcia wynika zakaz dyskryminacji i uprzywilejowania kościołów w sprawie, w której wszystkie posiadają określone przez prawo wymogi. Jednakże nie oznacza to, że nie są dopuszczalne konstytucyjnie pewne zróżnicowania statusu poszczególnych wyznań²³ [...]. Zróżnicowanie to wynika już, chociażby z art. 25 ust. 4 stanowiącego, że stosunki między Rzeczpospolitą a Kościołem katolickim określają nie tylko ustawy, ale także umowa międzynarodowa ze Stolicą Apostolską. W tym kontekście Trybunał pragnie podkreślić, co wskazuje się także zgodnie w doktrynie, że zasady równouprawnienia instytucjonalnego nie można pojmować jako zasady tworzącej ekspektatywę uzyskania równości faktycznej²⁴.

Jak zauważył trybunał Konstytucyjny, przepisy art. 25 ust. 2 i 3 Konstytucji wyraźnie wskazują, że spośród znanych współcześnie dwóch generalnych modeli, dotyczących relacji między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi, a mianowicie systemu powiązania państwa oraz systemu rozdzielności państwa oraz kościołów i związków wyznaniowych – Konstytucja z 1997 r. wybrała rozwiązanie mieszczące się w ramach modelu drugiego. [...] art. 25 ust. 2 Konstytucji, skierowany do wszystkich władz publicznych RP, stanowi, że «Władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym».

Natomiast cechą charakterystyczną tzw. systemu powiązań państwa z kościołami lub związkami wyznaniowymi jest wyznaniowy charakter państwa. Państwo opowiada się, w ramach takiego modelu, za określoną religią, która uzyskuje pozycję uprzywilejowaną w stosunku do pozostałych religii. Wyznanie obywateli jest sprawą publiczną, następuje przesycenie działalności państwa treściami religijnymi. Elementy systemu powiązań dostrzec można także w niektórych takich europejskich krajach demokratycznych, w których konstytucyjnie wprowadzono na przykład religię państwową (Norwegia), religię dominującą (religia prawosławna w Grecji) lub religię narodową (w Danii Kościół ewangelicko-luterański jest kościołem narodowym), a także w takich, w których piastowanie określonych wysokich stanowisk państwowych należy do wyznawców religii państwowej (monarchowie w Wielkiej Brytanii, Norwegii lub Danii). Religia jest w takim systemie z reguły

²² Wyrok TK z dnia 2.4.2003 r., sygn. K 13/02, OTK ZU nr 4/A/2003, poz. 28.

²³ Por. S. Bożyk, *Konstytucyjna zasada równouprawnienia Kościołów i innych związków wyznaniowych*, [w:] *Zasada równości w prawie*, red. H. Zięba-Załucka, M. Kijowski, Rzeszów 2004, s. 95.

²⁴ Wyrok TK z dnia 2.12.2009 r., sygn. akt U 10/07, OTK ZU 11A/2009, poz. 163.

przedmiotem obowiązkowym we wszystkich szkołach publicznych [...]. Trybunał pragnie zaznaczyć, że rozwiązania konstytucyjne w ramach modelu rozdziału państwa oraz kościołów i innych związków wyznaniowych są zróżnicowane w różnych państwach. Wszelkie rozwiązania prawne mieszczące się w ramach takiego, szeroko rozumianego modelu można nadal kwalifikować jako rozwiązania funkcjonujące w ramach szeroko pojętego państwa świeckiego. Jednak w drugiej połowie XX wieku nie akcentuje się już «antywyznaniowości» państwa świeckiego, będącej pierwotną cechą tego państwa, lecz neutralność religijną, światopoglądową państwa świeckiego. W nielicznych konstytucjach znajdujemy wspólnie pojęcie «państwa świeckiego» na określenie relacji między państwem a kościołami (związkami wyznaniowymi); figuruje ono w konstytucji Francji z 1958 r., także w konstytucjach Rosji i Albanii. W innych konstytucjach znajdują się natomiast określenia akcentujące z reguły zakaz istnienia kościoła państwowego, wyznania państwowego czy religii państwowej (Niemcy, Hiszpania, Litwa). W literaturze znaleźć można zarówno szeroko rozumiane pojęcie świeckości państwa [...], jak i wąskie rozumienia państwa świeckiego, będące kwalifikowaną postacią systemu rozdziału państwa i kościołów, przy jednoczesnej konstytucjonalizacji państwa świeckiego²⁵ [...].

Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, określenie, w odniesieniu do państw demokratycznych, jakiegoś rozwiązania prawnego, bądź rozwiązań prawnych, za pomocą pojęcia «państwa świeckiego» – nie jest współcześnie niezbędne, a niekiedy może nawet być mylące. Istotne jest to, czy treści normatywne wprowadzonych do Konstytucji pojęć, określających relację między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi, chronią niezależność kościołów i związków wyznaniowych, ich wzajemną autonomię, w stopniu wystarczającym, aby respektować standardy wolności sumienia i wyznania jednostki oraz swobodne funkcjonowanie instytucji religijnych, umożliwiających indywidualne przejawianie się wolności sumienia i wyznania, a także przejawy publiczne tej wolności w różnych sferach, między innymi, w sferze nauczania religii, ale w sposób niegodzący w wolność sumienia i wyznania wyznawców innej religii oraz uwzględniający tych, którzy nie wyznają żadnej religii. Regulacja konstytucyjna (i w ogóle prawna), dotycząca relacji między państwem a kościołem i innymi związkami wyznaniowymi, będzie więc zgodna ze standardami

²⁵ Por. J. Szymanek, *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji RP*, s. 37.

demokratycznymi, przede wszystkim wówczas, gdy będzie zgodna z fundamentalną zasadą pluralizmu idei, poglądów i działań w społeczeństwie demokratycznym²⁶.

W toku dalszych rozważań wyrażonych w uzasadnieniu do powołanego wyżej wyroku Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że: *Przyjęte w art. 25 ust. 2 Konstytucji [...] rozwiązanie, zgodnie z którym władze publiczne w RP zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych, w kontekście analizowanego wyżej ust. 1 tego artykułu oraz w kontekście ust. 3 tego artykułu, stanowiącego, że stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności w swoim zakresie – mieści się w ramach ogólnie pojmowanego modelu rozdzielania państwa oraz kościołów i innych związków wyznaniowych. Rozwiązanie to jest zgodne z koncepcją neutralności światopoglądowej państwa, przyjaznego wobec kościołów i współpracującego z nimi, zapewniającego każdemu wolność sumienia i religii, co wszakże nie może oznaczać, że działania państwa winny zmierzać do zapewnienia faktycznej równości instytucjonalnej kościołów, związków wyznaniowych i wszystkich religii. Gdyby tak było, to w sytuacji istnienia kościołów i religii o bardzo zróżnicowanym poparciu społecznym (w szczególności liczby wyznawców), rodziłoby to nieuchronną ingerencję państwa (władz publicznych), mającą na celu osiągnięcie faktycznej równości między kościołami i religiami, co byłoby w rezultacie sprzeczne z zasadą bezstronności państwa oraz poszanowania autonomii i wzajemnej niezależności państwa, kościołów i innych związków wyznaniowych.*

Bezstronność władz publicznych w Rzeczypospolitej Polskiej, o której mowa w art. 25 ust. 2, w kontekście autonomii i wzajemnej niezależności, o której mowa w art. 25 ust. 3, oraz równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych (art. 25 ust. 1), nie może więc – zdaniem Trybunału – oznaczać faktycznej równości instytucjonalnej między kościołem rzymskokatolickim, dominującym w społeczeństwie polskim pod względem liczby wyznawców, a innymi kościołami i związkami wyznaniowymi. Nie może zarazem oznaczać takich działań państwa (władz publicznych), które aprobowałyby pozycję dominującą jednego kościoła przy dyskryminacji innych kościołów lub wyznań. Akceptacja przez państwo istniejącego status quo w zakresie struktury

²⁶ Wyrok TK z dnia 2.12.2009 r., sygn. akt U 10/07, OTK ZU 11A/2009, poz. 163.

wyznaniowej społeczności nie może więc prowadzić do zwiększania pozycji dominującej kościoła w wyniku działań samego państwa (władzy publicznej). Bezstronność władz publicznych w sprawach przekonań religijnych (światopoglądowych i filozoficznych), o których mowa w art. 25 ust. 2 Konstytucji, oznacza natomiast, że dopuszczalna jest zmiana istniejącego status quo w sferze struktury wyznaniowej, jednakże bez ingerencji państwa, w sposób «naturalny», w wyniku ewolucji struktury świadomości społecznej, przy istniejącej swobodzie przekonań religijnych czy światopoglądowych i swobodzie wyboru dokonywanego przez każdą jednostkę. Na władzach publicznych, w myśl art. 25 ust. 2 Konstytucji, spoczywa obowiązek zapewnienia każdemu swobody przekonań i swobody ich wyrażania w życiu publicznym, a także związanej z tym swobody podejmowania odpowiednich decyzji. Bezstronność władz publicznych oraz respektowanie równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych przez władze publiczne wiąże się więc ściśle, co Trybunał podkreśla, z respektowaniem wolności przekonań religijnych i światopoglądowych oraz wolności ich wyrażania w życiu publicznym²⁷.

Analiza wypowiedzi Trybunału Konstytucyjnego prowadzi do wniosku, że w przekonaniu Trybunału Konstytucyjnego wykładnia systemowa wewnętrzna stanowi właściwą metodę wykładni w odniesieniu do przepisów Konstytucji normujących problematykę wolności sumienia i wyznania. Trybunał stwierdził mianowicie, że: *Interpretacja treści normatywnych art. 25 ust. 1 i 2 Konstytucji winna być więc dokonywana w ścisłym związku z art. 53 ust. 1 Konstytucji, w którym mowa o zapewnieniu każdemu (przez władze publiczne) wolności religii (i wolności sumienia) oraz w związku z art. 53 ust. 2 Konstytucji. Ten ostatni przepis Konstytucji stanowi, że: «Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie, lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują».*

Art. 53 ust. 2 Konstytucji wyraża sfery wolności religijnej: wyznawanie religii, przyjmowanie religii według własnego wyboru oraz jej uzewnętrznianie, posiadanie świątyń i innych miejsc kultu,

---

²⁷ Tamże.

korzystnie z pomocy religijnej; a także określa prawa każdego wynikające z wolności religijnej: uprawianie kultu, modlitwa, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie, nauczanie. Wymienione wyżej prawa każdego, wynikające z wolności religii, mogą być uzewnętrzniane indywidualnie lub zbiorowo, publicznie lub prywatnie, a władze publiczne RP, zgodnie z art. 25 ust. 2 w związku z art. 53 ust. 1 Konstytucji, winny te prawa zapewnić każdemu na zasadzie dobrowolności. Dotyczy to także prawa do nauczania religii i prawa do korzystania z nauki religii²⁸.

W odniesieniu do dokonanej analizy Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że *na gruncie Konstytucji, a zwłaszcza art. 25 ust. 2 oraz art. 53 ust. 1 i 2 – bezstronność działania władz publicznych w sprawach przekonań religijnych polega w szczególności na zapewnieniu każdemu korzystania z wszystkich praw wynikających z wolności religijnej, a także na zapewnieniu kościołom i związkom wyznaniowym posiadania świątyń i innych miejsc kultu. Powyższe przesłanki są zarazem koniecznymi warunkami równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych.*

Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, art. 53 ust. 2 Konstytucji wyraża nie tylko sfery wolności religijnej, wynikające z tej wolności prawa człowieka oraz uprawnienia kościołów i związków wyznaniowych. Wyraża także funkcje, kierunki działalności kościołów i związków wyznaniowych.

W świetle art. 25 ust. 1 i 2 Konstytucji oraz art. 53 ust. 1 i 2 Konstytucji władze publiczne działają bezstronnie, a kościoły i związki wyznaniowe są równouprawnione, jeśli każdy może korzystać z praw wynikających z wolności religijnej, a kościoły i związki wyznaniowe mogą wypełniać swe funkcje wynikające z wolności religii i korzystać z uprawnień koniecznych dla realizacji tych funkcji, przy czym funkcje te realizują, zapewniając w sposób równoprawny, każdemu z wyznawców różnych religii i wyznań, prawa będące konsekwencją wolności religii, o których mowa w art. 53 ust. 2 i 3 Konstytucji.

Trybunał zwraca również uwagę, że równouprawnienie kościołów i związków wyznaniowych, o którym mowa w art. 25 ust. 1 Konstytucji, należy interpretować w kontekście przepisów ust. 4 i 5 tegoż artykułu.

Równoprawny z innymi kościołami i związkami wyznaniowymi status prawno-konstytucyjny kościoła rzymskokatolickiego należy interpretować w świetle przepisu art. 25 ust. 4 Konstytucji,

---

²⁸ Tamże.

stanowiącego swoistą lex specialis wobec pozostałych przepisów art. 25 Konstytucji, a zwłaszcza wobec art. 25 ust. 1 Konstytucji. Art. 25 ust. 4 Konstytucji odsyła bowiem również do umowy międzynarodowej zawartej między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską (konkordatu), określającej stosunki między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim. W ten sposób, przepisy ratyfikowanego konkordatu stały się nie tylko częścią porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej, o wyższej mocy obowiązywania niż przepisy ustawowe, ale zostały, na mocy art. 25 ust. 4 Konstytucji, faktycznie inkorporowane do materii konstytucyjnej.

Nie ulega wątpliwości, że art. 25 ust. 4 Konstytucji oraz konkordat określają szczególną pozycję instytucjonalną Kościoła katolickiego w systemie prawnym RP, odzwierciedlającą jego dominującą pozycję w strukturze wyznaniowej RP. Trybunał pragnie jednak podkreślić, że ta szczególna pozycja instytucjonalna nie może w żaden sposób dotyczyć równych praw każdego, wynikających z wolności wszystkich religii i wyznań.

W świetle art. 25 ust. 1 i 2 w związku z art. 53 ust. 2 i 3, a w konsekwencji, także w związku art. 48 ust. 1, do którego odsyła art. 53 ust. 3 Konstytucji – w zakresie zapewnienia praw wynikających z wolności religii, określonych w art. 53 ust. 2 i 3 Konstytucji, kościoły i związki wyznaniowe są równouprawnione, a władze publiczne winny zachować bezstronność określoną w art. 25 ust. 2 Konstytucji. Szczególna pozycja instytucjonalna Kościoła katolickiego, wynikająca z art. 25 ust. 4 Konstytucji i z Konkordatu, ma więc, w świetle art. 25 ust. 1 i 2 w związku z art. 53 ust. 2 i 3 Konstytucji, swoje ograniczenia, będące konsekwencją równych praw każdego, wynikających z wolności religii, w tym także równych praw, wynikających z wolności nauczania każdej religii. Art. 25 ust. 4 Konstytucji stanowi więc, na gruncie innych przepisów tego artykułu lex specialis o ograniczonym zakresie, skoro szczególna regulacja pozycji instytucjonalnej Kościoła Katolickiego jest ograniczona równoprawnością wyznawców wszystkich religii i wyznań, w zakresie praw wynikających z art. 53 Konstytucji, w szczególności z jego ust. 2 i 3²⁹.

W kolejnych orzeczeniu Trybunał Konstytucyjny również posłużył się metodą wykładni systemowej wewnętrznej oraz metodą wykładni systemowej zewnętrznej w odniesieniu do treści normatywnych wyrażonych w art. 53 Konstytucji. Jak argumentował Trybunał: *W polskim porządku*

---

²⁹ Tamże.

konstytucyjnym gwarancję wolności religii (wyznania) przewiduje art. 53 Konstytucji [...]. Ustęp pierwszy tego przepisu stanowi: «Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii». Jednakże materia konstytucyjna dotycząca wolności sumienia i wyznania składa się z dwu części: instytucjonalnej, dotyczącej zwłaszcza relacji między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi, regulowanej przede wszystkim w art. 25 Konstytucji, a także części odnoszącej się do indywidualnych gwarancji wolności sumienia i wyznania, wynikających zwłaszcza z art. 53 Konstytucji. Art. 25 i art. 53 Konstytucji mają charakter komplementarny i winny być rozpatrywane jako pewna całość³⁰ [...]. W świetle Konstytucji wolność religii jest nie tylko wolnością jednostki o charakterze osobistym, lecz również zasadą ustrojową, co odpowiednio zwiększa wagę tej wolności [...] Wysoką konstytucyjną rangę wolności religii potwierdza art. 233 ust. 1 Konstytucji, który stanowi, że wolności tej nie może ograniczać ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w czasie stanu wojennego i wyjątkowego. W ustawodawstwie zwykłym konstytucyjną gwarancję wolności religii (wyznania) potwierdzają i konkretyzują ustawy kształtujące stosunki między państwem a kościołami i związkami wyznaniowymi (w odniesieniu do Kościoła katolickiego jest to również Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318), a także ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz. U. z 2005 r. Nr 231, poz. 1965, ze zm.)³¹.

[...] Konstytucyjne rozróżnienie wolności i praw człowieka i obywatela oznacza, że w przypadku wolności (czy też «praw wolnościowych») ustawa zasadnicza kładzie nacisk na zakaz ingerencji władzy publicznej oraz osób trzecich w gwarantowaną sferę zachowań jednostki³² [...]. W orzecznictwie Trybunału podkreśla się, że konstytucyjne prawa wolnościowe zakładają nie tylko wolność od nieuzasadnionych nakazów i zakazów prawnych, ograniczających swobodę jednostki, oraz wolność od nieuzasadnionego stosowania środków przymusu fizycznego, ale również wolność od innych nieuprawnionych form ingerencji w sferę prawnie chronionych dóbr jednostki, w celu

³⁰ Zob. wyroki TK: z dnia 2.12.2009 r., sygn. akt U 10/07, OTK ZU 11A/2009, poz. 163 oraz z dnia 8 czerwca 2011 r., sygn. K 3/09, OTK ZU nr 5/A/2011, poz. 39.

³¹ Aktualna wersja: ustawa z dnia 17.5.1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1153 ze zm.).

³² Zob. K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999, s. 24-28.

ograniczenia swobody kształtowania jej postępowania zgodnie z dokonany przez nią wyborem w określonej dziedzinie³³ [...].

Art. 53 jest jednym z najbardziej rozbudowanych przepisów Konstytucji, jeżeli chodzi o gwarancyjny charakter wolności i praw jednostki [...] ustęp drugi tego przepisu stanowi, że wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie, lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. W myśl tego przepisu, wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują. Zarazem przewidziane w art. 53 ust. 2 Konstytucji określenie elementów wolności religii ma charakter ogólny - pełni rolę egzemplifikacyjną. Ze sformułowania art. 53 ust. 2 Konstytucji nie można wyciągać wniosków o wykluczeniu możliwości korzystania z wolności religii w jeszcze inny sposób³⁴.

W toku dalszych rozważań, ukierunkowanych na zidentyfikowanie treści normatywnych zakodowanych w art. 53 Konstytucji, Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że z art. 53 ust. 1 i 2 Konstytucji wynika zakaz podejmowania działań, w tym natury prawnej, które w sposób nieuprawniony ingerowałyby (utrudniałyby) w wyznawanie określonej religii. Poszanowanie wolności wyrażania przekonań religijnych jest niezbędne do efektywnego zagwarantowania wolności religii. [...] Przewidziana w art. 53 ust. 1 i 2 Konstytucji gwarancja wolności religii obejmuje dokonywanie wszelkich czynności (praktyk, obrzędów, rytuałów), które mają charakter religijny. Konstytucyjna ochrona obejmuje również czynności religijne dalekie od zachowań konwencjonalnych, dominujących w danym państwie, w tym czynności niepopularne z punktu widzenia społecznej większości [...]. Ze względu na gwarancje przewidziane w art. 25 i art. 53 Konstytucji, władze publiczne nie powinny oceniać zasadności przekonań religijnych ani sposobów, za pomocą których są one wyrażane. Zarazem wolność religii nie ma charakteru absolutnego. Może podlegać ograniczeniom na zasadach określonych w art. 53 ust. 5 Konstytucji.

Z uwagi na powyższe Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że w polskim porządku konstytucyjnym ubój zwierząt według szczególnych metod, które wymagane są przez obrzędy religijne

³³ Zob. wyrok TK z dnia 7.2.2006 r., sygn. SK 45/04, OTK ZU nr 2/A/2006, poz. 15.

³⁴ Wyrok TK z dnia 10.12.2014 r., sygn. akt K 52/13, OTK ZU 11A/2014, poz. 118.

w celu uzyskania dozwolonego pożywienia, podlega ochronie w ramach wolności religii gwarantowanej przez art. 53 ust. 1 i 2 Konstytucji. [...]

Treść i znaczenie wolności religii, a także jej ścisły związek z przyrodzoną i niezbywalną godnością człowieka, determinują sposób uregulowania dozwolonych ograniczeń uzewnętrzniania tej wolności. Art. 53 ust. 5 Konstytucji stanowi, że wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób.

Art. 53 ust. 5 Konstytucji szczegółowo określa tzw. przesłanki formalne (ustawowy charakter) oraz materialne (konieczność ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób) dopuszczalności ograniczania wolności religii. Z konstrukcji normatywnej art. 53 ust. 5 Konstytucji wynika, że ewentualne ograniczenia dotyczyć mogą jedynie uzewnętrzniania religii. Ze względu na wysoką rangę wolności religii (wyznania) art. 53 ust. 5 Konstytucji stawia dalej idące wymagania niż art. 31 ust. 3 zdanie pierwsze Konstytucji, czego zdaje się nie dostrzegać wnioskodawca, który powołuje ogólne przesłanki ustanawiania ograniczeń w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw. Art. 53 ust. 5 w porównaniu z art. 31 ust. 3 zdaniem pierwszym Konstytucji nie przewiduje przesłanki materialnej w postaci «ochrony środowiska»³⁵.

Dokonując wykładni art. 53 ust. 5 Konstytucji, Trybunał Konstytucyjny posłużył się metoda wykładni systemowej zewnętrznej. Stwierdził mianowicie, że geneza i kształt klauzuli limitacyjnej w art. 53 ust. 5 Konstytucji są wyraźnie inspirowane art. 9 ust. 2 Konwencji³⁶, który to przepis stanowi, co następuje: *Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.*

Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, art. 9 ust. 2 Konwencji odzwierciedla intencję twórców Konwencji, *aby określenie przesłanek ingerencji w wolność uzewnętrzniania wyznania miało*

³⁵ Tamże.

³⁶ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.; dalej: Konwencja).

charakter szczególny, uwzględniający rangę i specyfikę gwarantowanej wolności, w celu zapewnienia jak najszerszych ram jej urzeczywistnienia³⁷ [...]. Tym samym klauzula limitacyjna w art. 9 ust. 2 Konwencji została sformułowana wężiej niż w przypadku klauzul określających przesłanki ograniczenia innych wolności i praw chronionych konwencyjnie. Analogiczny cel przyświecał regulacji art. 53 ust. 5 Konstytucji. Wolą twórców Konstytucji było, aby w ujęciu wolności i praw jednostki zachować maksymalny związek ze sformułowaniami Konwencji³⁸ [...]. Podobnie sformułowanie ogólnej zasady proporcjonalności ograniczania konstytucyjnych wolności i praw w art. 31 ust. 3 zdaniu pierwszym Konstytucji pozostaje w bezpośrednim związku z przesłankami ewentualnych ograniczeń tych praw wskazanymi w art. 9 ust. 2 Konwencji. Zarazem ten stan rzeczy pozwala przyjąć, że w art. 53 ust. 5 Konstytucji ustrojodawca w sposób w pełni zamierzony i uzasadniony naturą chronionej wolności ustanowił zmodyfikowaną, szczególną formułę ewentualnych ograniczeń wolności religii³⁹.

Dokonując wykładni art. 53 ust. 1 Konstytucji, Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że zgodnie z tym przepisem *Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii*. Przypominając swoje wcześniejsze poglądy, Trybunał podkreślił, że uznaje, iż w art. 53 ust. 1 Konstytucji jest mowa o zapewnieniu *każdemu (przez władze publiczne) wolności religii (i wolności sumienia)*⁴⁰. Sferę wolności religijnej dookreśla art. 53 ust. 2 Konstytucji, w myśl którego *Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie, lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują*. W orzecznictwie TK przyjmuje się ponadto, że ze sformułowania art. 53 ust. 2 Konstytucji nie można wyciągać wniosków o wykluczeniu możliwości korzystania z wolności religii w jeszcze inny sposób⁴¹.

³⁷ Por. W. Sobczak, *Wolność myśli, sumienia i religii. Poszukiwanie standardu europejskiego*, Warszawa 2013, s. 285-287.

³⁸ L. Garlicki, *Przesłanki ograniczania konstytucyjnych praw i wolności (na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego)*, „Państwo i Prawo” 2001, z. 10, s. 6.

³⁹ Wyrok TK z dnia 10.12.2014 r., sygn. akt K 52/13, OTK ZU 11A/2014, poz. 118.

⁴⁰ Wyrok TK z dnia 2.12.2009 r., sygn. akt U 10/07, OTK ZU 11A/2009, poz. 163.

⁴¹ Wyrok TK z dnia 10.12.2014 r., sygn. K 52/13, OTK ZU nr 11/A/2014, poz. 118.

Jak trafnie zauważył Trybunał Konstytucyjny, *ustrojodawca nie dookreślił jednak w analogiczny sposób wolności sumienia, o której mowa w art. 53 ust. 1 Konstytucji. W doktrynie przyjmuje się, że wolność sumienia «oznacza autonomię jednostki w sferze poglądów filozoficznych, aksjologicznych, moralnych, a także politycznych i religijnych umożliwiającą jej określenie własnej tożsamości intelektualnej»⁴² [...]. Innymi słowy, wolność sumienia oznacza możliwość przyjmowania dowolnego światopoglądu, w tym religijnego, a co za tym idzie, także określonego systemu wartości⁴³ [...]. Wolność religii jest zatem co do zasady postrzegana jako jeden z przejawów wolności sumienia. Wolność sumienia nie jest w tym rozumieniu pojęciem przeciwstawnym, ale zdecydowanie szerszym, obejmującym oprócz wolności religii także swobodę przyjęcia każdego innego światopoglądu. W doktrynie⁴⁴ prezentowane jest także stanowisko ograniczające wolność sumienia do możliwości przyjęcia innego światopoglądu niż religijny⁴⁵.*

Dokonując rekonstrukcji normatywnej treści art. 53 ust. 1 Konstytucji, Trybunał Konstytucyjny zwrócił uwagę na zastąpienie przez polskiego ustrojodawcę tradycyjnej formuły *wolności sumienia i wyznania* formułą *wolności sumienia i religii*. W kontekście rozpatrywanej sprawy, w której problem konstytucyjny dotyczył wolności sumienia, Trybunał Konstytucyjny uznał, że jest zwolniony z obowiązku analizowania, czy postanowienie zawarte w art. 53 ust. 1 Konstytucji jest treściowo tożsame z przyjętym w ustawie z dnia 17.3.1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁶ oraz aktach prawa międzynarodowego. Zwrócił jednak uwagę, że *według niektórych autorów – wobec zastąpienia «wolności wyznania» «wolnością religii» – zostaje rozszerzona pojemność pierwszej z wolności wymienionych w art. 53 ust. 1 Konstytucji. «Wolność sumienia» musi bowiem udźwignąć swobodę niewyznawania żadnej religii, która to swoboda – co do czego nie ma sporu – jest gwarantowana na tym samym poziomie co wolność kultywowania dowolnej wiary. Korzystając z wolności sumienia, można «realizować zarówno ‘wolność do religii’ w rozumieniu konstytucyjnym, jak i ‘wolność od religii’»⁴⁷ [...]. Wynika stąd, że pojęcie sumienia w Konstytucji w istocie odrywa się*

⁴² B. Banaszak, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2009, s. 271.

⁴³ Por. P. Sarnecki, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, t. 3, Warszawa 2003, s. 3.

⁴⁴ W. Skrzydło, Komentarz do art. 53 Konstytucji RP, Lex.

⁴⁵ Wyrok TK z dnia 6.10.2015 r., sygn. akt SK 54/13, OTK ZU 9A/2015, poz. 142.

⁴⁶ Ustawa z dnia 17.3.1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1921 r. Nr 44, poz. 267, ze zm.).

⁴⁷ P. Winczorek, *Wolność wyznaniowa*, „Państwo i Prawo” 2015, z. 4, s. 7.

od religii. Nakazy sumienia mogą wynikać bowiem z różnych systemów wartości. Bliższa analiza zagadnienia zdecydowanie potwierdza to spostrzeżenie⁴⁸.

---

⁴⁸ Wyrok TK z dnia 7.10.2015 r., sygn. akt K 12/14, OTK ZU 9A/2015, poz. 143.

Zakończenie

Wykładnia art. 53 Konstytucji przez Trybunał Konstytucyjny była dokonywana kilkakrotnie w kontekście zawisłych przed Trybunałem spraw. W uzasadnieniach wyroków wydanych w związku z rozpoznaniem spraw dotyczących kwestii wolności sumienia i religii Trybunał Konstytucyjny zaprezentował wnikliwą i rozbudowaną argumentację. Zrekonstruował treści normatywne art. 53 Konstytucji, stosując (poza dyrektywą wykładni językowej) dyrektywę wykładni systemowej, z uwzględnieniem systematyki wewnętrznej oraz systematyki zewnętrznej (*argumentum a rubrica*)⁴⁹. W ramach wykładni systemowej wewnętrznej Trybunał Konstytucyjny uwzględnił wiele przepisów konstytucyjnych dotyczących bezpośrednio lub pośrednio problematyki wolności sumienia i religii (wyznania). W ramach wykładni systemowej zewnętrznej Trybunał Konstytucyjny uwzględnił akty normatywne prawa międzynarodowego, a także przepisy ustawowe.

---

⁴⁹ Zob. L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010, s. 152-153.

Bibliografia

Akty normatywne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 ze zm.).
2. Ustawa z dnia 17.3.1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1921 r. Nr 44, poz. 267, ze zm.).
3. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).
4. Ustawa z dnia 17.5.1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (t.j. Dz. U. z 2017 r. poz. 1153 ze zm.).

Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego

1. Wyrok TK z dnia 15.10.2002 r., sygn. akt SK 6/02, OTK ZU Nr 5/A/2002, poz. 65.
2. Wyrok TK z dnia 5.3.2003 r., sygn. akt K 7/01, OTK ZU Nr 3/A/2003, poz. 19.
3. Wyrok TK z dnia 2.4.2003 r., sygn. K 13/02, OTK ZU nr 4/A/2003, poz. 28.
4. Wyrok TK z dnia 7.2.2006 r., sygn. SK 45/04, OTK ZU nr 2/A/2006, poz. 15.
5. Wyrok TK z dnia 30.9.2008 r., sygn. K 44/07, OTK ZU nr 7/A/2008, poz. 126.
6. Wyrok TK z dnia 9.7.2009 r., sygn. SK 48/05, OTK ZU nr 7/A/2009, poz. 108.
7. Wyrok TK z dnia 2.12.2009 r., sygn. akt U 10/07, OTK ZU 11A/2009, poz. 163.
8. Wyrok TK z dnia 8.6.2011 r., sygn. K 3/09, OTK ZU nr 5/A/2011, poz. 39.
9. Wyrok TK z dnia 10.12.2014 r., sygn. akt K 52/13, OTK ZU nr 11/A/2014, poz. 118.
10. Wyrok TK z dnia 6.10.2015 r., sygn. akt SK 54/13, OTK ZU 9A/2015, poz. 142.
11. Wyrok TK z dnia 7.10.2015 r., sygn. akt K 12/14, OTK ZU 9A/2015, poz. 143.

Literatura

1. Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009.
2. Bożyk S., *Konstytucyjna zasada równouprawnienia Kościołów i innych związków wyznaniowych*, [w:] *Zasada równości w prawie*, red. H. Zięba-Załucka, M. Kijowski, Rzeszów

- 2004.
3. Garlicki L., *Przesłanki ograniczania konstytucyjnych praw i wolności (na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego)*, „Państwo i Prawo” 2001, z. 10.
  4. Granat M., *Godność człowieka z art. 30 Konstytucji RP jako wartość i jako norma prawna*, „Państwo i Prawo” 2014, z. 8.
  5. Morawski L., *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010.
  6. Potrzezsz J., *Godność człowieka w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2005, nr 1.
  7. Potrzezsz J., *Idea prawa w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego*, Lublin 2007.
  8. Sarnecki P., komentarz do art. 53 Konstytucji, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 3, red. L. Garlicki, Warszawa 2003, pkt 4.
  9. Skrzydło W., Komentarz do art. 53 Konstytucji RP, Lex.
  10. Sobczak W., *Wolność myśli, sumienia i religii. Poszukiwanie standardu europejskiego*, Warszawa 2013.
  11. Szymanek J., *Konstytucyjna regulacja stosunków państwo-kościół (ujęcie komparatystyczne)*, „Państwo i Prawo” 2000, z. 4.
  12. Szymanek J., *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji RP*, „Przegląd Sejmowy” 2006, nr 2.
  13. Winczorek P., *Wolność wyznaniowa*, „Państwo i Prawo” 2015, z. 4.
  14. Wojtyczek K., *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999.